

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора наук з державного управління, професора Антонової Людмили Володимирівни на дисертаційну роботу Карташова Євгена Григоровича “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем”, поданої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

I. Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами, планами і темами

В умовах трансформації соціально-економічних відносин в Україні у зв'язку із загальною тенденцією підвищення вартості природних ресурсів та погіршення стану навколишнього природного середовища ускладнюються проблеми державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем, до якого висувають нові вимоги. Їх зміст полягає у забезпеченні поєднання високої ефективності, максимального збереження відтворювальних властивостей природних ресурсів та природоохоронної діяльності.

Актуальними стають питання дослідження функцій, механізмів і методів управління, контролю та регулювання господарських зв'язків і розподільчих відносин у сфері використання природних ресурсів, обґрунтування стратегічної моделі управління ними в рамках просторового розвитку і ринкових умовах господарювання. Оцінка довго- та короткострокової перспективи реалізації стратегічної моделі державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем (зміни його функцій і механізмів та досягнення таким шляхом еколого-економічного ефекту в різних сферах економічної діяльності) потребує вдосконалення інституціонального середовища системи управління, узгодження з цілями екологічно збалансованого просторового соціально-економічного розвитку регіонів, а відтак, підвищення ефективності процесу прийняття управлінських рішень щодо використання й відтворення природно-ресурсного потенціалу.

Саме тому, подана на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління дисертаційна робота Карташова Євгена Григоровича на тему “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем”, яка присвячена розробці теоретико-

Вхідн. № 91
25.02.2016. р.

методологічних положень та практичних рекомендацій з формування та розвитку дієвих механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем – визнана опонентом своєчасним, нагальним і актуальним дослідженням, що передбачає розвиток такої галузі науки як державне управління.

Опонентом засвідчено, що дисертаційна робота Карташова Є.Г. виконувалась в межах науково-дослідної теми Академії муніципального управління “Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування” (номер державної реєстрації 0108U008164). Внесок автора полягає в розробці теоретико-методологічних засад формування та розвитку механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем.

Враховуючи зазначене, можу підтвердити: розроблені та обґрунтовані дисертантом теоретичні, науково-методологічні та практичні рекомендації щодо формування та розвитку дієвих механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем відповідають паспорту спеціальності 25.00.02 – механізми державного управління.

II. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, їх достовірність і новизна

Основні наукові положення, висновки і практичні рекомендації, що викладені у дисертації Карташова Є.Г. є логічними та послідовними. Обґрунтованість наукових положень дисертації забезпечується широким застосуванням не лише загальнонаукових, але й спеціальних методів дослідження, зокрема: абстрактно-логічний, метод порівняльного аналізу, економіко-статистичного й трендового аналізу, ранжування, матричний підхід, розрахунково-конструктивний та графічний методи тощо.

В процесі узагальнення теоретичного доробку з проблем державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем, формування механізмів його реалізації дисертантом обґрунтовано нову наукову концепцію державного управління стійкістю еколого-економічних систем та концептуальний підхід до формування організаційно-економічного механізму його здійснення. Підґрунтям авторської концепції обрано теорію економічного зростання (авт. Я. Тінберген), що спрямована забезпечення балансу людських потреб із ємністю біосфери (с.15-16).

При здійсненні аналізу стійкості еколого-економічних систем як пріоритету державного управління автором досить сміливо вказано на суттєву невідповідність уявлень сучасної науки про динамічність реальності та напрями стійкого суспільного розвитку. При цьому дисертантом пояснено значну диференціацією специфіки прояву стійкості до різних об'єктів, що відзначається чітко вираженим напрямом зростання в умовах коливань його стрімкості та позитивним значенням (с.44-46).

В роботі зазначено на необхідності розроблення нової концепції стійкого розвитку еколого-економічних систем, основною метою визначено трансформування економічної суспільної формації, з її індустріальною парадигмою та зміну пріоритетів розвитку, які мають базуватись: на зростанні запасу стійкості індивіда і соціуму відносно зовнішніх впливів; якості навколишнього природного середовища як чинника стану здоров'я населення. Наголошено на необхідності пріоритетності забезпечення екологізації науки, виробництва, будівництва, транспорту, міського господарства, моральності та формування нової етики природокористування. Суттєва роль відведена зменшенню розриву в рівнях життя між багатими і бідними, раціоналізації структури та обсягу споживання (с.69-88).

Дисертанту вдалось повною мірою розкрити методологічні підходи щодо оцінки заходів впливу на стійкість еколого-економічних систем. При цьому достатньо чітко вказано на особливості сучасного етапу взаємодії суспільства із природою на основі характеристики зовнішніх ефектів, які відзначаються перевищенням регресу життєвого середовища над динамікою рівня життя, випереджальною динамікою посилення психофізичної пауперизації у порівнянні з регресом життєвого середовища та перевага регресу життєвого середовища щодо впливу на зниження рівня добробуту порівняно із компенсаторністю зростання життєвого рівня. На цій основі автором доведено перевищення темпів деградації природи та зниження загального добробуту населення над темпами економічного зростання (с.140-160). Такий висновок був покладений в основу концепції державного управління стійкістю еколого-економічних систем на засадах підтримуючого розвитку та самопідтримання.

Значну увагу в роботі відведено інформаційному забезпеченню державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем, розробки індикаторів стану стійкого розвитку (с.279-290). Вбачається ґрунтовною запропо-

нована в роботі система відбору екологічних індикаторів, що дасть змогу приймати виважені управлінські рішення на основі кількісної оцінки; вірно інтерпретувати зміни; виявляти недоліки в природокористуванні; полегшити доступ до інформації для різних категорій користувачів.

III. Оцінка змісту дисертації та завершеності наукового дослідження

Слід відмітити, що дисертантом визначено мету, а у її відповідності – сформульовано і поступово розв’язано комплекс науково-прикладних завдань. Певним ступенем логічності відзначаються зміст викладення результатів дослідження, що складається зі вступу, п’яти розділів, загальних висновків та висновків за кожним розділом. Дисертаційна робота Карташова Є.Г.: а) представлена на 473 сторінках комп’ютерного тексту, містить 23 таблиці та 35 рисунків; б) має 4 додатки із викладенням економіко-статистичної бази даних; в) список використаних джерел складається із 353 найменувань, що представлено на 38 сторінках.

Зміст автореферату викладено і представлено у відповідності до вимог МОН України, передбаченим для повноти висвітлення наукових здобутків: на 40 сторінках, який містить результати теоретико-концептуальних розробок дослідження, список опублікованих праць дисертанта, анотації та загальний висновок.

Дисертація та автореферат за своїм змістом і послідовністю викладення матеріалів дослідження представлено у вигляді авторських трактувань, репрезентованих від загального до конкретного наукового внеску дисертанта у розвиток такої галузі науки як державне управління, які оформлені у відповідності до вимог МОН України, передбачених до докторських дисертацій даного напрямку досліджень. При цьому, сформульована Карташовим Є.Г. мета дисертації та обґрунтовані завдання, дозволили дисертанту: розкрити тему дослідження; здійснити апробацію результатів на міжнародних і всеукраїнських конференціях; опублікувати здобутки у наукових працях; виконати безпосереднє впровадження у господарську практику і навчальний процес.

IV. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що у роботі Карташова Є.Г. узагальнено теоретико-методологічні засади та практичні рекомендації щодо

формування та розвитку дієвих механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем.

До положень, які, на думку опонента, містять певний рівень елементів наукової новизни і свідчать про особистий внесок автора у розвиток такої галузі науки як державне управління можна віднести окремі теоретико-методологічні розробки та практичні рекомендації, зокрема, наступні:

уперше:

– обґрунтовано нову наукову концепцію державного управління стійкістю еколого-економічних систем, що базується на засадах підтримуючого розвитку, самопідтримання, соціо-природного характеру, прогнозованості розвитку;

– запропоновано матричний підхід до формування та розвитку механізмів державного управління стійкістю еколого-економічних систем як методологічного базису формування стратегії регіонального розвитку;

– сформовано систему інтегральних показників еколого-економічного розвитку регіону, обґрунтовано їх сутність та прийнятність для застосування в системі регіонального управління, розроблено методи їх обчислення, що базуються на застосуванні інструментарію багатокритеріальної оцінки з використанням експертних методів при визначенні вагомості компонентів аналітичних формул, що дозволить комплексно враховувати ефективність управління матеріальними, трудовими, фінансовими та природними ресурсами задля забезпечення комплексного і збалансованого розвитку кожного регіону і країни в цілому;

– запропоновано методичний підхід до побудови типології регіонів у системі державного управління за рівнем інтегрального показника їх еколого-економічного розвитку з використанням інструментарію кластерного аналізу, що дозволило систематизувати існуючі стратегії екологічного розвитку територій у розрізі виділених типологічних груп регіонів (з метою визначення науково обґрунтованих управлінських рішень при розробці стратегій сталого розвитку регіонів);

– розроблено організаційно-економічний механізм державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем, що передбачає надання території природокористування екологічного статусу, задоволення потреб регіону за допомогою поєднання економічного зростання та екологізації

економіки, розробку та впровадження інвестиційних природоохоронних проектів та заходів з активною інноваційною стратегією природокористування, використання новітніх методів та інструментарію на принципах інженерної економіки природокористування території (екологічна безпека, екологічні пріоритети), домінуючу позицію охорони навколишнього середовища з економічними та екологічними обмеженнями, впровадження якої забезпечить раціональне поєднання економічного зростання та прискорення екологізації економіки регіону;

удосконалено:

– запропоновано концептуальний підхід до формування організаційно-економічного механізму державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем;

– класифікацію механізмів державного управління стійкістю еколого-економічних систем, що, на відміну від існуючих, передбачає поділ за такими групами: по-перше, за фінансовими наслідками – фіскальні (спрямовані на забезпечення доходів бюджету; пов'язані з видатками бюджету) та нефіскальні; по-друге, сферами реалізації: механізми підсистемної організації еколого-економічної системи (екологічні, економічні, соціальні, інституційні), а також механізми за рівнем державного управління;

– на основі узагальнення світового досвіду – систематизацію принципів формування і розвитку механізмів державного управління стійкістю еколого-економічних систем, що передбачає їх поділ за двома критеріями: по-перше, за рівнем державного управління (принципи Онтаріо на місцевому рівні, принципи Міннесоти на регіональному рівні, принципи Нідерландів на національному рівні); по-друге, за сферами економічної діяльності корпорацій (Екваторіальні принципи у фінансовому секторі, принципи CERES у промисловому секторі, Ганноверські та принципи Санборн у будівельному секторі);

– підхід до реалізації контрольної функції державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних та формування стратегії інноваційної розвитку регіональних виробничих комплексів на основі удосконаленої підсистеми індикаторів стійкого розвитку регіону (інноваційного розвитку, стійкого розвитку, поточного економічного розвитку), які є основою для реалізації механізму моніторингу;

– методичний підхід до оцінки та прогнозування результативності державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем, яким, на відміну від існуючого, передбачено врахування в обчисленнях: агрегованих показників «істинні темпи (норми) збереження», індекс розвитку людського потенціалу, природний капітал;

– механізм взаємодії екологічної, економічної, інституційної, соціальної компонент державного управління стійкістю регіональної еколого-економічної системи, що засновано на принципах, методах і інструментах управління, передбачає реалізацію п'яти функцій (стимулювання; перерозподілу екологічної діяльності; регулювання; контролювання; акумулювання) й спрямований на: координування інтересів органів управління і підвищення ефективності їх роботи; усунення структурних диспропорцій і асиметрії територіального розвитку; ефективне планування індикаторів при розробці регіональних програм розвитку;

дістали подальшого розвитку

– категорійний апарат теорії державного управління, що передбачає уточнення сутності понять: «еколого-економічної системи» як об'єкта державного управління, що являє собою цілісне утворення, інтегруюче в єдине ціле економічну, соціальну, екологічну та інституційну підсистеми, які взаємодіють через обмінні процеси між суспільною діяльністю та навколишнім природним середовищем, та функціонування якого спрямоване на забезпечення високої якості навколишнього природного середовища та сприятливого середовища життєдіяльності людини; «державне управління еколого-економічною системою» як діяльності органів державної влади щодо застосування цілісної сукупності економічних, адміністративних, соціальних, інституційних, екологічних методів, механізмів та інструментів впливу, що забезпечують збереження певної структури еколого-економічної системи, підтримку режиму її функціонування, реалізацію збалансованого розвитку; «стійкість розвитку» в широкому розумінні, що передбачає новий тип функціонування цивілізації, заснованої на суттєвих змінах її історично сформованих параметрів та враховує такі аспекти: екологічний (соціально-екологічні наслідки управлінських рішень, пов'язаних з техніко-антропогенною діяльністю), економічний (орієнтація виробничо-господарської діяльності на

раціоналізацію й інтенсифікацію інтелектуального потенціалу), соціальний (подолання розриву рівнів доходів різних верств населення, підвищення якості життя); культурний (встановлення взаємозв'язку національно-регіональних соціокультурних особливостей розвитку із тенденцією до інтегративності світових явищ); прогностичний (врахування коротко- та середньострокових перспектив, а також оцінки можливої екстраполяції сучасних процесів у довгостроковому плані);

– методологічні положення побудови комплексної стратегічної програми відтворення регіональних еколого-економічних систем, що базується на застосуванні нормативних моделей прогнозування та методів експертної оцінки з подальшим використанням методу сценарію і процедури імпаکت-аналізу при оцінці пріоритетності цілей, підцілей і програмних заходів.

Усе вищезазначене надає підстави офіційному опоненту для загальної позитивної оцінки: а) змістовності винесених на захист елементів наукової новизни дисертації Карташова Є.Г.; б) вагомості наведеного у дисертації доробку в контексті подальшого використання для розбудови такої галузі науки як державне управління; в) достатності науково-прикладної сутності здобутків та їхньої експериментальної перевірки для досягнення мети та вирішення поставлених у дослідженні ключових завдань.

V. Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів

Дисертаційна робота Карташова Є.Г. – є самостійно виконаною науковою працею, у якій викладено авторський підхід до формування та розвитку дієвих механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем. Відзначимо про таке: теоретичне значення результатів дослідження – полягає у: 1) виокремленні дисертантом проблемної ситуації, нерозв'язаність якої гальмує розвиток такої галузі науки як державне управління; 2) обґрунтуванні методичних положень здійснення оцінки та прогнозування результативності державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем; 3) визначені можливостей до використання сформованої системи інтегральних показників еколого-економічного розвитку регіону.

Практичне значення отриманих дисертантом результатів полягає у розробці пропозицій щодо: побудови типології регіонів у системі державного управління за рівнем інтегрального показника їх еколого-економічного розвитку

з використанням інструментарію кластерного аналізу; удосконалення матричного підходу до формування та розвитку механізмів державного управління стійкістю еколого-економічних систем.

Значимість отриманих у дослідженні розробок та практичних рекомендацій дисертанта підтверджується відомостями щодо їхнього впровадження: Комітетом Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи (дов. № 04-32-07/16 від 25.01.2015 р.); Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (дов. № 389-1/02-15 від 16.01.2015 р.); Міністерством екології та природних ресурсів України (дов. № 32/11-779/81 від 12.08.2015 р.).

Крім того, розроблені Карташовим Є.Г. науково-методологічні положення та запропоновані у дисертації висновки використано у навчальному процесі Академії муніципального управління при розробленні програм таких навчальних курсів: «Управління ресурсами територіальних громад», «Державна екологічна політика», «Державне та регіональне управління» (дов. № 16-09 від 18.09.2015 р.).

VI. Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Результати дисертаційної роботи Карташова Є.Г. опубліковані у 38 наукових працях загальним обсягом 32,2 обл.-вид. арк., у тому числі в монографії, 22 статтях у вітчизняних наукових фахових виданнях з державного управління та 4 статтях у закордонних виданнях за напрямом дослідження, 11 тезах конференцій.

Характер видань і зміст опублікованих наукових праць відповідають вимогам ДАК МОН України, пропонуваним для повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Зазначене вище та детальне вивчення змісту усіх наукових праць здобувача дозволяє офіційному опоненту зробити наступний висновок: результати дисертаційної роботи Карташова Є.Г. оприлюднені до захисту дисертації.

VII. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота написана діловою українською мовою із науковим стилем її викладу та використанням у дослідженні спеціальної термінології і способів економіко-статистичного і структурного аналізу. За своєю структурою робота Карташова Є.Г. відповідає вимогам, які пред'являються до докторських дисертацій із зазначеного напрямку досліджень. Авторські пропозиції та рекомендації, методологічні підходи і наукові положення роботи – деталізовано здобувачем і доведено до придатності, що уможливило їхнє запровадження у практику. Зазначене підтверджується відповідними довідками. Підтвердимо: тема дисертації Карташова Євгена Григоровича “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем”, визначені дисертантом предмет і об'єкт дослідження, а у їхній відповідності: а) перелік поставлених та вирішених наукових, пошукових і прикладних завдань; б) винесена на захист наукова новизна; в) запропоновані на розгляд наукової спільноти загальні висновки; г) обсяг друкованих праць та їхня кількість відповідають вимогам МОН України до дисертацій, представлених на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

VIII. Оцінка ідентичності змісту автореферату та основних положень дисертації

При детальному вивченні змісту наукових публікацій Карташова Є.Г., дисертації та автореферату, опонент дійшов такого висновку:

дисертаційна робота на тему “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем” та автореферат написані у відповідності з вимогами ДАК МОН України до наукових досліджень зазначеного напрямку досліджень і рівня кваліфікації. Наукові положення, висновки і рекомендації, приведені дисертантом в авторефераті, належним чином розкриті, деталізовані та обґрунтовані у самій роботі. Таким чином, можна стверджувати про таке:

1) дисертаційна робота на тему “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем” та автореферат написані у відповідності до вимог МОН України до змісту і структури наукових досліджень;

2) текст дисертації і автореферату подані автором науковим стилем із підібраними, у відповідності до розробленої структурно-логічної схеми дослідження, ілюстративним та інформаційним матеріалом;

3) автореферат дисертації Карташова Є.Г. відображає сутність і зміст обґрунтованих ним у роботі наукових положень, наявною є ідентичність основних наукових розробок і науково-прикладного внеску автора;

4) наукові положення і методологічні розробки розкриті та обґрунтовані в самій дисертації, висновки і рекомендації, що приведені дисертантом в авторефераті, більш масштабно представлено у самій роботі.

ІХ. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи

Поряд із одержаними у дисертації науковими здобутками і розробленим Карташовим Є.Г. прикладним інструментарієм щодо формування та розвитку дієвих механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем, вважаю за доцільне звернути увагу наукової спільноти на дискусійні аспекти роботи та недоліки, що стосуються теоретичних, концептуальних і науково-прикладних положень дисертації, які мають бути предметом дискусії на захисті.

1. У розділі 4 на стор. 310-313 побудований прогноз показника «Істинні темпи (норми) збереження» на період до 2020 року, який став основою розподілу регіонів України по кластерам відповідно до рівня стійкості розвитку території для оптимізації стратегії поведінки. Проте, слід зазначити про недостатній ретроспективний період, який дорівнює лише п'ять (5) років (2009 – 2013 рр.). Також викликає певні застереження можливість досягнення інноваційно-збалансованого розвитку деяких регіонів (на фоні уповільнення приросту ВВП та інноваційного зростання).

2. Автору варто було б скоротити окремі підрозділи (п.3.1, 4.2) і визначення для більшої логічності дослідження. У той же час деякі питання, наприклад щодо розбудови концептуальної моделі управління стійкістю еколого-економічної системи (с. 331-340), розглянуто дещо поверхово і схематично.

3. Дисертант недостатньо уваги приділив вивченню питань забезпечення оптимальної взаємодії людини з навколишнім середовищем де головним крите-

рієм ефективності на сучасному етапі розвитку економіки є соціо-стійкість. Зауважимо, що соціо-стійкість виступає критерієм ефективності використання ресурсного потенціалу та як наслідок забезпечує стійкість еколого-економічної системи регіону.

4. Автор представив модель функціонування механізмів управління стійкістю еколого-економічної системи (с. 344). Проте, не наведено особливості процесу управління стійкістю еколого-економічної системи, адже їх необхідно врахувати при розробці відповідної моделі управління стійкістю.

5. Задля підсилення аргументації наданих в роботі пропозицій необхідно було приділити увагу системі оцінки ризиків впливу чинників довкілля на здоров'я в рамках оцінки рівня еколого-економічного розвитку регіонів, адже на основі аналізу ризиків можна вирішити різноманітні завдання у сфері природоохоронної діяльності та оздоровлення навколишнього середовища.

Х. Загальна оцінка дисертаційної роботи

Детальне ознайомлення з дисертаційною роботою Карташова Євгена Григоровича на тему “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем”, авторефератом та науковими публікаціями автора дисертації дозволяє офіційному опоненту зробити наступний висновок: дисертація і, відповідно, автореферат та наукові роботи дисертанта виконані на актуальну тему, що містять теоретичні, теоретико-методологічні та прикладні розробки, які засвідчують, що отримані автором науково обґрунтовані результати у такій галузі науки як державне управління, дозволяють у сукупності вирішити актуальну науково-прикладну проблему щодо формування та розвитку дієвих механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем.

Дисертаційна робота на тему “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем” виконана на належному науково-теоретичному рівні. Відмічені до її змісту недоліки, які стосуються науково-методологічних розробок і теоретико-концептуальних обґрунтувань автора, не змінюють загальної позитивної оцінки представленої до захисту дисертаційної роботи. Робота за своїм змістом, науково-прикладною сутністю, елементами наукової новизни та оформленням

відповідає вимогам, викладеним у пп. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. за № 567, що пред'являються до докторських дисертацій, а автор дисертації – Карташов Євген Григорович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Офіційний опонент:

професор кафедри обліку і аудиту
Чорноморського державного
університету імені Петра Могили,
д.держ.упр., проф.

Л. В. Антонова

Підпис Антонової Л.В. засвідчую

Вчений секретар

М.В. Донченко

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Карташова Євгена Григоровича “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем”, поданої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Протягом ХХ століття еколого-економічна система зазнала значних змін під впливом зовнішніх факторів. У серії документів підготовлених в ООН в кінці ХХ століття відзначаються екологічні проблеми як основні проблеми розвитку людства. Так, в резолюції «Про розвиток людського потенціалу», прийнятої 1990 року та «Порядку денному ХХІ століття» (1992 р), які отримали загальне визнання на міжнародних зустрічах вищого рівня, наводиться думка про те, що сучасний світ і його соціально-господарська система знаходяться в загальноцивілізаційній кризі. Особливо важливе значення має необхідність переходу до сталого розвитку еколого-економічної системи різних рівнів. Це розвиток орієнтований на збереження соціально-економічного балансу, спрямованого на забезпечення основних потреб населення і екологічного балансу планети, орієнтованого на розвиток і збереження навколишнього природного середовища людини під дією інституційних систем регулювання. Економічні, соціальні, екологічні та інституційні проблеми розвитку регіонів України привели до деградації системи управління навколишнім середовищем, що склалася ще в радянський період. З'явилися і нові умови розвитку екологічного менеджменту в зв'язку зі становленням приватної власності. Оформилися нові екологічні інститути, що займаються природоохоронною діяльністю та вимагають

Вхідн. № 92
" 25 " 02. 2016.

узгодженості своїх дій. Актуальною проблемою стала стабілізація демографічної ситуації в країні, що пов'язана з високою смертністю населення через забруднення навколишнього середовища, і яка на сьогоднішній день є загрозою національного масштабу. Окреслені вище проблеми обумовлюють необхідність аналізу та формування механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем різних рівнів організації. На розв'язання перерахованих завдань і була спрямована дисертаційна робота Карташова Є.Г., що свідчить про її своєчасність та науково-прикладну значущість.

Дисертаційна робота виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи Академії муніципального управління “Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування” (номер державної реєстрації 0108U008164), де автором розроблено теоретико-методологічні засади формування та розвитку механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження

Перевагою, що відрізняє авторський підхід до дослідження еколого-економічної системи як об'єкту державного впливу, та як об'єкту наукового аналізу є включення до її складу інституційної складової.

В роботі проведено ґрунтовний аналіз властивостей еколого-економічних систем, серед яких виділено: емерджентність, динамічність, структурність, цілісність. Автором виділено основні чинники, які зумовлюють внутрішню неоднорідність еколого-економічних системи. На цій підставі та з урахуванням наявного теоретичного доробку автором обґрунтовано власний підхід до класифікації еколого-економічних систем, зокрема за критеріями чутливості до зовнішнього впливу, відкритістю, ступенем трансформації, концентрації капіталу (с.24-27). Значення такого підходу до класифікації розкривається через можливість

подальшої характеристики систем регіонального розвитку з врахуванням взаємодії економічної, соціальної, інституційної та екологічної підсистем.

Дисертантом наголошено на необхідності приділення особливої уваги визначенню критеріїв та норм стійкого розвитку, їх ґрунтовному аналіз (с.27-28). Така позиція була детально обґрунтована та знайшла реалізацію у п.3.2 при проведенні комплексної оцінки соціально-економічного розвитку регіонів на основі запропонованої системи інтегральних показників еколого-економічного розвитку регіону. При цьому дисертантом детально розкрито їх сутність та прийнятність для застосування в системі регіонального управління.

Аналіз наукових засад формування сучасної моделі управління стійкістю еколого-економічних територіальних систем проведений автором у першому розділі (п.1.3) показав, що процес переходу до стійкого розвитку еколого-економічної системи має виражений регіональний характер через часово-просторову відокремленість ресурсів й екосистеми кожного регіону, територіальний характер наслідків господарської діяльності, територіальні особливості виробничої діяльності, використання природних ресурсів, розміщення продуктивних сил, демографічних процесів тощо.

Ґрунтовним є аналіз принципів державного управління стійкістю економіко-екологічних систем, який проведено з врахуванням комплексу критеріїв, серед яких: підходи до проблеми стійкого розвитку; практика державних і недержавних організацій; підходи окремих держав і культур; види промисловості, безпосередньо залежні від основних потреб і природних ресурсів; перспективи стійкого розвитку відповідно різних рівнів (с.93-112). Такий аспект дослідження розкритий у подальшому в класифікації таких принципів, зокрема за рівнями управління та сферами застосування. Цьому сприяв ґрунтовний аналіз

міжнародного досвіду управління стійкістю еколого-економічних систем.

В процесі аналізу сучасного стану державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем в Україні автором приділено значну увагу виявлені основних проблем у сфері природоохоронної політики на регіональному рівні. Зокрема автором наголошено на необхідності першочергового вирішення проблем узгодженість цілей і завдань публічного управління у сфері екології відносно адміністративно-економічних реалій сучасності; ефективного розподілу повноважень державних органів контролю в питаннях проведення цільових заходів щодо охорони довкілля; взаємодії місцевих інституцій в плані розподілу контролю та регулювання охорони навколишнього середовища; підвищення рівня кооперування територіальних громад, державних органів; раціонального використання коштів природоохоронних фондів тощо (с.169-170).

Суттєве науково-практичне значення має запропонований автором методичний підхід до розрахунку агрегованого індикатора «Істинні темпи (норми) збереження» на регіональному рівні, який представлено на стор.302-311 дисертації. На основі цього підходу та із використанням кластерного аналізу класифікувати регіони України відповідно до рівня стійкості розвитку території.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій

Якісний зміст дисертації Карташова Євгена Григоровича дає підставу зробити висновок, що сформульовані в роботі наукові положення, висновки і рекомендації мають високий ступінь достовірності, оскільки вони отримані в результаті кваліфікованої аналітичної роботи, вивчення великої кількості праць вітчизняних та зарубіжних науковців, застосування різноманітних методів наукових

досліджень та базуються на теоретико-методологічних засадах комплексного дослідження економічних процесів і явищ.

Найбільш суттєвими та важливими результатами дослідження, що одержані автором особисто і характеризують наукову новизну роботи, є зокрема такі:

- уперше обґрунтовано нову наукову концепцію державного управління стійкістю еколого-економічних систем та запропоновано матричний підхід до формування та розвитку механізмів державного управління стійкістю еколого-економічних систем як методологічного базису формування стратегії регіонального розвитку;

- дисертантом вперше запропоновано методичний підхід до побудови типології регіонів у системі державного управління за рівнем інтегрального показника їх еколого-економічного розвитку з використанням інструментарію кластерного аналізу, що дозволило систематизувати існуючі стратегії екологічного розвитку територій у розрізі виділених типологічних груп регіонів (з метою визначення науково обґрунтованих управлінських рішень при розробці стратегій сталого розвитку регіонів);

- дисертант суттєво удосконалив концептуальний підхід до формування організаційно-економічного механізму державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем, що враховує: обґрунтування теоретико-методологічної основи, засади формування механізму, визначення потенційних напрямів розбудови, оцінку рівня еколого-економічного розвитку регіону, розроблення моделі механізму, планування екологічного відтворення регіону, розроблення схеми консолідованого еколого-економічного механізму управління природокористуванням та структурної схеми організаційно-економічного механізму державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем;

- значним доробком дисертанта є класифікація механізмів державного управління стійкістю еколого-економічних систем, що, на відміну від існуючих, передбачає поділ за такими групами: по-перше, за фінансовими наслідками – фіскальні (спрямовані на забезпечення доходів бюджету; пов'язані з видатками бюджету) та нефіскальні; по-друге, сферами реалізації: механізми підсистемної організації еколого-економічної системи (екологічні, економічні, соціальні, інституційні), а також механізми за рівнем державного управління;

- прикметною особливістю дисертаційної роботи є також її прикладна спрямованість щодо оцінки та прогнозування результативності державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем;

- незважаючи на численний доробок вітчизняних вчених в напрямі державного управління у природоохоронній сфері та використання природних ресурсів, дисертантом запропоновано власне трактування понять: «еколого-економічної системи» як об'єкта державного управління; «державне управління еколого-економічною системою» як діяльності органів державної влади щодо застосування цілісної сукупності економічних, адміністративних, соціальних, інституційних, екологічних методів, механізмів та інструментів впливу; «стійкість розвитку».

Практичне значення отриманих результатів

Основні положення та пропозиції дисертаційного дослідження доведено автором до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані при розробці низки заходів з реалізації державної еколого-економічної політики. Факт впровадження підтверджується відповідними довідками. Результати дослідження використані в діяльності Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства регіонального розвитку,

будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства екології та природних ресурсів України.

Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Академії муніципального управління.

Повнота викладу положень дисертації в опублікованих працях

Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 38 наукових працях загальним обсягом 32,2 обл.-вид. арк., у тому числі в монографії, 22 статтях у вітчизняних наукових фахових виданнях з державного управління та 4 статтях у закордонних виданнях за напрямом дослідження, 11 тезах конференцій.

Зміст автореферату відображає основні положення дисертаційної роботи та відповідає вимогам МОН України.

Дискусійні положення та зауваження

1) У першому розділі (с. 17) зазначено, що еколого-економічну систему в роботі слід розглядати як єдину систему, яка включає: інституційну, соціальну, екологічну та економічну підсистему. В подальшому дослідженні автор аналізує важливість впливу екологічної підсистеми на рівень розвитку національної економіки та її конкурентоспроможність. В цьому контексті автору доцільно було б доповнити аналіз показниками ефективності інституційної, соціальної та економічної підсистеми.

2) Автор більше уваги приділив вивченню вітчизняних проблем, які перешкоджають розвитку регіональних еколого-економічних систем, і значно менше – досвіду розвинених зарубіжних країн у цій сфері в умовах ринкових відносин та прояву негативних наслідків глобальної економічної кризи.

3) В роботі удосконалено методичний підхід до оцінки та прогнозування результативності державного управління стійкістю

регіональних еколого-економічних систем (с. 270-277). Поряд із вказаним, автору слід було показати інструментарій оцінки екологічних ризиків і управління ними, адже оцінка еколого-економічних ризиків дасть змогу адекватно відобразити загальну ефективність природоохоронних заходів цільових програм і підпрограм екологічної спрямованості, що в цілому дозволить приймати ефективні управлінські рішення на регіональному рівні.

4) З точки зору інституціональної теорії державні інституції мають бути спрямованими на генерування спонукальних мотивів щодо розвитку режиму ресурсозбереження з використанням вторинних ресурсів, що в свою чергу зумовлює координацію дій і досягнення взаємовигідного результату для держави та суспільства. В цьому контексті автору забракло досліджень і визначень напрямів інституціонального забезпечення у сфері використання вторинних ресурсів та впровадження відновлюваної й альтернативної енергетики.

5) В дисертаційній роботі розроблено концептуальну модель державного управління стійкістю еколого-економічної системи з метою здійснення оперативного реагування суб'єктами управління на зміни впливу чинників її стійкості та показано її схему функціонування. Поряд з цим не наведено, що є кінцевим результатом системи управління стійкістю наведеної моделі.

Загальний висновок

В цілому, незважаючи на зазначені недоліки, представлена докторська дисертація здобувача Карташова Євгена Григоровича “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем” є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності дозволяють вирішувати важливу наукову проблему, яка має важливе значення для розвитку науки державного управління –

формування та розвиток дієвих механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем.

Зміст дисертації – це логічне, послідовне викладення усіх визначених питань, наукових положень з використанням сучасних методів проведення досліджень. Дисертація за рівнем наукової новизни, якістю наукових досліджень, обґрунтованістю та достовірністю висновків і рекомендацій, а також їх практичною цінністю відповідає вимогам МОН України, що пред'являються до докторських дисертацій.

Основний зміст дисертації достатньо повно відображено у надрукованих наукових працях. Автореферат відбиває зміст дисертації.

Вважаю, що автор дисертації Карташов Євген Григорович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Офіційний опонент,
Начальник навчально-науково-виробничого
центру Національного університету
цивільного захисту України
д.н.держ.упр., проф..

С.М. Домбровська

ВІДГУК

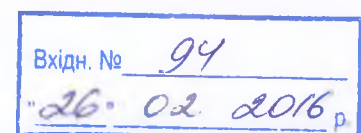
офіційного опонента на дисертацію Карташова Євгена Григоровича “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем”, поданої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Актуальність обраної теми дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільно-історичному процесу притаманні глобалізація і динамізм, які, з одного боку, сприяють збільшенню темпів економічного зростання і тим самим забезпечують можливість задовольняти потреби більшої кількості населення планети, а з іншого - тягнуть за собою невизначеність і нестійкість розвитку, виступають дестабілізуючим фактором, що суттєво ускладнює управління еколого-економічними системами. Посилення впливу глобалізації надає проблемі переходу еколого-економічних систем на модель стійкого розвитку особливої гостроти, викликаючи підвищений інтерес науковців.

Наведені обставини показують необхідність пошуку шляхів комплексного вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем в умовах глобалізації і актуальність проблеми переходу країни на модель стійкого еколого-економічного розвитку.

Головною «ареною» для впровадження принципів і механізмів державного управління стійкістю еколого-економічних систем у практику життєдіяльності виступають регіони. Саме вони потребують комплексного вирішення економічних, екологічних, соціальних, демографічних та інших проблем. Тому об'єктом даного дослідження виступає державне управління регіональними еколого-економічними системами.

У зв'язку з цим, дослідження Карташова Є.Г., що безпосередньо стосується вирішення вказаних проблем, має науково-теоретичну та практичну значимість.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Представляє певний науковий інтерес узагальнення, систематизація та характеристика концептуальних підходів до управління стійкістю територіальних еколого-економічних систем, починаючи від 1960-х років до сучасності. Автором проаналізовано формування сутності та змістовного наповнення такої категорії як «управління стійкістю еколого-економічної системи» (с.28-30). Результати такого аналізу знайшли відображення при обґрунтуванні авторського поняття еколого-економічної системи як об'єкта державного управління.

Автором проведено детальний аналіз складових еколого-економічної системи. Особливу увагу приділено інституційній складовій. Зокрема розкрито зміст різних підходів щодо механізмів і методів управління розвитком еколого-економічної системи. Для повного розуміння та кращого сприйняття результатів проведеного аналізу автором на рис.1.3 наведено модель-схему реалізації економічних методів управління та методів контролю в еколого-економічних системах (с.33-34).

Автором проведено теоретичний аналіз механізмів і поширених методів управління еколого-економічною системою. Виявлено їх основні відмінності та доведено невідповідність умовам організації еколого-економічної системи, яка сформована в Україні. Зокрема це стосується механізмів комплексного оцінювання, економічної відповідальності, стимулювання зниження рівня ризику, резервування, перерозподілу ризику тощо. На цій основі в роботі проведено систематизацію механізмів управління стійкістю еколого-економічної системи за принципом організаційного складу управління (с.35-38), а також за рівень підсистемної організації, набором функцій та характером впливу (с.41-43)

При уточненні сутності поняття «стійкість розвитку» автором враховано низку ключових параметрів та аспектів, зокрема: екологічного, економічного; соціального, а також культурного і прогностичного щодо

врахування коротко- та середньострокових перспектив, а також оцінки можливої екстраполяції сучасних процесів у довгостроковому плані. При цьому зазначено на постійному динамічному стані таких елементів, чим пояснюється їх неузгодженість та неврівноваженість самої системи. Саме на цьому, як слушно наголошує автор, має бути зосереджено державне управління. І саме гармонізація та рівновага є критеріями ефективності такого управління (с.49-51).

Цілком вірною є позиція автора щодо невизначеності прав власності на природні ресурси як однієї з головних причин загострення протиріч у взаємодії суспільства і природи. Слушним аргументом при цьому є приклад щодо перспектив реалізації компенсаційного механізму за завдані збитки природному середовищу та поширення економічного механізму на екологічну сферу. Саме такі можливості і має забезпечити чітка специфікація прав власності на природоресурсні об'єкти. При цьому автором достатньо повно розкрито основні позиції права власності на природні ресурси, з аналізом правової основи та охарактеризовано його основні елементи (с.114-140).

За результатами комплексної оцінки соціально-економічного розвитку регіонів автором виявлено такі основні недоліки, які суттєво вплинули на процес трансформації економічної системи України, а саме: відсутність узгодженості щодо вибору напрямів державного впливу на економічне життя при дефіциті державного бюджету та високому рівні інфляції. Такі обставини зумовили необхідність пошуку інноваційних механізмів відтворення, які мають враховувати сучасні реалії економічного розвитку України, її технологічну багатокладність, критичний стан науки й інтелектуального потенціалу. З таких позицій автором слушно зазначено на необхідності формування обґрунтованої регіональної політики як найважливішої умови виходу країни з кризи та переходу до збалансованого розвитку. Стратегічними завданнями такої політики визначено самозбереження держави, її економічної та енергетичної незалежності, забезпечення

цілісності, збалансованості та стабільності функціонування національної економічної системи (с.201-204).

Достовірність результатів і новизна досліджень. Достовірність отриманих результатів, висновків і рекомендацій, викладених у дисертації, забезпечена творчим використанням сучасної теорії управління, теорії екології та безпеки, прискіпливим аналізом та узагальненням вітчизняного і зарубіжного досвіду формування та розвитку механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем, а також застосуванні апробованих методів проведення наукових досліджень.

Структура дисертаційної роботи логічна і відображає послідовність викладу текстового матеріалу та основних результатів проведених досліджень. Основні положення дисертації опубліковані у 38 наукових працях загальним обсягом 32,2 обл.-вид. арк., з них 1 одноосібна монографія, 22 праці в наукових фахових виданнях.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми Академії муніципального управління “Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування” (номер державної реєстрації 0108U008164). Внесок автора полягає в розробці теоретико-методологічних засад формування та розвитку механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем.

Щодо наукової новизни одержаних результатів, то, на нашу думку, до неї необхідно віднести наступне:

Уперше: обґрунтовано нову наукову концепцію державного управління стійкістю еколого-економічних систем, що базується на засадах підтримуючого розвитку, самопідтримання, соціо-природного характеру, прогнозованості розвитку (с. 45-55); запропоновано матричний підхід до формування та розвитку механізмів державного управління стійкістю еколого-економічних систем як методологічного базису формування стратегії регіонального розвитку (табл. 2.1); сформовано систему інтегральних показників еколого-економічного розвитку регіону, обґрунтовано їх сутність

та прийнятність для застосування в системі регіонального управління (с. 205-220); запропоновано методичний підхід до побудови типології регіонів у системі державного управління за рівнем інтегрального показника їх еколого-економічного розвитку з використанням інструментарію кластерного аналізу (табл. 3.6); розроблено організаційно-економічний механізм державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем (рис. 5.3).

Удосконалено концептуальний підхід до формування організаційно-економічного механізму державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем (с. 79-88); класифікацію механізмів державного управління стійкістю еколого-економічних систем (с. 37-43); на основі узагальнення світового досвіду – систематизацію принципів формування і розвитку механізмів державного управління стійкістю еколого-економічних систем (с. 108-113); підхід до реалізації контрольної функції державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних та формування стратегії інноваційної розвитку регіональних виробничих комплексів (с. 260-265); методичний підхід до оцінки та прогнозування результативності державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем (с. 271-277); механізм взаємодії екологічної, економічної, інституційної, соціальної компонент державного управління стійкістю регіональної еколого-економічної системи (рис. 5.2).

Дістали подальшого розвитку категорійний апарат теорії державного управління, що передбачає уточнення сутності понять: «еколого-економічної системи» (с. 16-22), «державне управління еколого-економічною системою» (с. 20-31), «стійкість розвитку» (с. 31-41); методологічні положення побудови комплексної стратегічної програми відтворення регіональних еколого-економічних систем, що базується на застосуванні нормативних моделей прогнозування та методів експертної оцінки з подальшим використанням методу сценарію і процедури імпаکت-аналізу при оцінці пріоритетності цілей, підцілей і програмних заходів (с. 319-325).

Повнота викладу отриманих результатів дослідження та їх оформлення може бути оцінена як достатня. Дисертація і автореферат оформлені відповідно до вимог МОН України. Основні положення дисертаційної роботи знайшли ідентичне відображення в авторефераті. Робота має завершений характер, висновки і пропозиції достатньою мірою розкриті і обґрунтовані в текстовій частині дисертації.

Дискусійні положення і критичні зауваження:

1. В дисертаційній роботі уточнено сутність поняття «еколого-економічної системи» як об'єкта державного управління. При цьому відсутнє пояснення та конкретизація різних підходів до розуміння цього поняття, а також відмінності авторського визначення від вже існуючих.

2. Проведено аналіз теоретичного доробку з проблем державного управління стійкістю територіальних еколого-економічних систем (с. 18-35), вважаємо, що поряд із вказаним вище слід було відобразити фактори вибору саме еколого-економічного вектора розвитку для України.

3. В п 3.1. «Соціо-екологічний стан територіального розвитку України» розглядається механізм реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні, але тільки з точки зору концепцій та напрямів. При цьому відсутнє саме авторське розуміння такої категорії як механізм реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні, що безумовно потребує уточнення.

4. Автором зазначено, що в Україні розроблено і введено у дію близько 250 національних, загальнодержавних, міжнародних, галузевих і регіональних програм, які фінансуються із залученням коштів державного бюджету. З них безпосередньо пов'язано із еколого-безпечним розвитком – 137 програмних документів. При цьому, для більш ґрунтовного дослідження необхідно було навести характеристику найбільш вагомих з цих програм.

5. Дослідження значно б виграло, якби при обґрунтуванні концептуальних положень та практичних пропозицій щодо формування та розвитку дієвих механізмів державного управління стійкістю регіональних

еколого-економічних систем автор розробив пропозиції щодо запровадження екологічного оподаткування та страхування.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Карташова Євгена Григоровича “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем” є завершеним самостійно виконаним науковим дослідженням на актуальну тему. Вона містить науково-теоретичні та методологічні засади з формування та розвитку дієвих механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем. Рівень і глибина проведених досліджень, новизна отриманих результатів та їх запровадження у практичну діяльність органів державного управління свідчать про їх високий науковий рівень.

Дисертаційна робота “Формування та розвиток механізмів державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем” відповідає пп. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її автор – Карташов Євген Григорович заслуговує присудження наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління.

Офіційний опонент –
доктор наук з державного управління,
доцент, професор кафедри державного
управління, документознавства
та інформаційної діяльності
Національного університету водного
господарства та природокористування

Ю.В. Шпак

Підпис Шпака Ю.В. засвідчую.
Начальник відділу кадрів НУВГП

М.В. Матіяш

